

Álgogehčastat sámegeielat máná ovda- ja árramorfologiijai

JOHANNA IJÄS

Álggahus

Áiggun dán čállošis¹ geahčadit doahpagaidd *ovdamorfologiija* ja *árramorfologiija* ja dan mainna lágiin ovda- ja árramorfologalaš muttut vuhttojit sámegeielat máná giellaoččodeamis². Čáluš čatnasa dutkanprošektii mas lean čielggadeame máná vearbasojahanmorfologiija oččodeami proseassa máná vuosttaš sátnehámiid rájes dassá go vearahámit leat ovdánan ráves-olbmuidgiela lágan modulára hámiid muddui. Dán čálloša ulbmil lea čájehit álgofuomášumiid earenoamážit máná árra vearbasojahanvugiin ja geahčadit movt ovda- ja árramorfologiija teoriijaid sáhttá geavahit sámegeiela sátnehámiid oččodeami guorahallamis. Áiggun maid buktit ovdan gažaldagaid fáttá viidáset guorahallama várás.

Vuollet skuvlaahkásaš sámegeielat máná morfologiija oččodeapmi ii leat olus dutkojuvvon, muhto Berit Anne Bals (gč. Bals 2002; 2004) lea guorahallan movt dán ahkásaš mánát oččodit guovddáškonsonánttaid dáse-molsašuddanvuogádaga. Su dutkamuš čatnasa maiddáii morfologiija oččodeapmái go sámegeiela sániid morfologalaš hápmi almmuhuvvo muhtun dáhpáhusain aiddo konsonántaguovddáža molsašumiiguin. Else R. Turiges (gč. Turi 1996) lea guorahallan makkár morfologalaš variašuvdna moadenuppelotjahkásaš Kárášjoga mánáid vearahámiin lea. Su dutkamuš čielggada omd. sátnemáddagiid ja gehčosiid gaskavuodaid dárkileappot ja vuodoleappot go ovddit dutkamušat, ja dát addá dehálaš vuodu maiddáii mánáidgiela morfologalaš variašuvvna ja proseassaid guorahallamii.

¹ Giittán Eira Söderholma ávkkálaš ságastallamis čálloša ovddit versovvna birra. Giitu maiddáii Outi Kilpimaai ja Sámi diedalaš áigečállaga anonyma árvoštallái buriin rávvagiin.

² Sámegeielain oaivvildan dán čállošis davvisámegeiela. Lean giedahallan davvisámegeiela muhtun ovda- ja árramorfologalaš hámiid maiddáii eará artihkkalis, gč. Ijäs [prentejuvvome].

Eará gielaid morfologiija očcodeapmi lea guorahallojuvvon ee. riikkaidgaska-saš dutkanprošeavttas *Crosslinguistic Project on Pre- and Protomorphology in Language Acquisition*³ mii álggahuvvui 1990-logu álgogeahčen ja mas leat mielde badjel guoktelogi typologalaččat iešguđetlágan giela (gč. omd. Bittner et al. 2003, Voeikova – Dressler (doaim.) 2002; Dressler (doaim.) 1997). Prošeavttas leat sihke huksen teorehtalaš rámmaid morfologiija očcodeami dutkamii ja guorahallan iešguđet gielaid morfologiija oččodanproseassaid. Suomagielat máná morfologiija lea ee. dán prošeavtta olis guorahallan omd. Klaus Laalo (gč. Laalo 1997, 1998, 1999).

Dán čállosa vuodđun lea materiála maid lean čoaggán iežan sáme- ja suomagielat nieiddaža sámeielas agis 1;1–3;6⁴. Materiálan leat sihke ng. beaivegirjenotáhtat (olles materiálačoaggináigodagas) ja videobáddemateriála transkripšovnnat (agis 1;8–3;6). Buot materiála lean ieš čoaggán, ja videobáddemateriála lean maid ieš guldalan ja transkriberen, muhto Berit Margrethe Oskal lea veahkehan mu (gii lean oahpahallan sáme giela easka rávesolmmožin) guldalit dakkár sániid ja dajaldagaid maid lean atnán váttisin gullat. Su vuosttašgiella lea sáme giella, ja son hupmá Guovdageainnu suopmana.

Máná lea riegádán Romssas jagi 2002 ja fárren bearrašinnis Guovdageidnui badjelaš guovttejahkásazžan. Su áhčči sámasta suinna ja eadni fas suomasta. Su birrasa váldogiella lea leamaš sáme giella, earret vuosttaš 15 mánu goas son lei etniinis ruovttus ja gulai eambo suomagiela go sáme giela.⁵

Ovta- ja guovttegielat mánáid giellaoččodanproseassa ovttalárganvuhta lea dokumenterejuvvon mánggain dutkamušain (gč. omd. De Houwer 2006 (1990); Meisel 2001; Genesee et al. 1995), ja mu navddus lea dan dihte ahte dán guorahallama máná oččoda sáme giela struktuvrraid sullii seamma ládje go ovttagielat sáme gielat mánát – earenoamážit danne go sáme giella lea su

³ Gč. http://www.oeaw.ac.at/ling/kimo/index_prepro.html.

⁴ Máná ahki čájehuvvo dás mánáidgiela dutkamuššii sajáiduvvan vuogi mielde nu ahte jahki ja mánu earuhuvvojit beallečuoggáin ja mánu ja beaivi fas čuoggáin, omd. 1;9.5 máksá jagi, ovcci mánu ja vihtta beaivvi.

⁵ Máná áhčči lea Skárfvákki, Gáivuonas, eret, ja vaikko máná lea gullan eanas Guovdageainnu suopmana, de su gielas gullojit maid muhtumin áhči suopmana sánit ja sátnehámit. Dutkanmateriála ja máná giellabirrasa birra eanet gč. Ijäs 2004: 120–121; 2007: 184–185.

bajásšaddanberrasa váldogiella ja go sutnje lea hubmojuvvon mihá eanet sámeigiella go suomagiella. Materiála analyseremis galgá liikká atnit muittus dan ahte dutkanobjektan lea guovttegielat mánná ja ahte suomagiella sáhtá muhtun dáhpáhusain váikkuhan su sámeigiella morfologiija oččodeapmái.

Sátnehámiid transkripšuvnnat maid geavahan ovdamearkan dán čállošis, čállojuvvojit dás nugo rávesolbmuidgiella buohtalas sánit čállojuvvojit dálá čállingiella ortografijain. Dalle go máná jietnadeapmi spiehkasta rávesolbmuidgielas ja spiehkasteamis lea mearkkašupmi sátnehámi morfofonologalaš hámi dulkomii, de hápmi čállojuvvo vuogáidahtton transkripšuvnnain dainna lágiin ahte das leat mielde dat iešvuodát mat leat dehálaččat hámi morfofonologiija dulkomii. Omd. *bođii*-hámis geanohis dási konsonántaguovddáža sáhtá ovddastit omd. /j/-fonema dahje dušše stávvalrádji, muhto hámi dulkomis konsonántta kvalitehtas dahje váilumis ii leat mearkkašupmi ja čálán dan dan dihte čállingiella *đ*-grafemain.

Háliidan deattuhit ahte dulkomat maid dás buvttán ovdan, leat easkka álgo-fuomášumit danne go materiála dulkon- ja analyserenbargu lea ain gaskan.

Ovdamorfologiijas árramorfologiijai

Mánáidgiella morfologiija dutkamis leat 1990-logu gaskkamuttu rájes geavahuvvon doahpagat *premorphology* ja *protomorphology* (gč. Dressler – Karpf 1995; Bittner et al. 2003) maid gohčodan dás sámegillii *ovdamorfologiijan* ja *árramorfologiijan* (vrd. suomagiella *esimorfologia* ja *varhaismorfologia*). Máná morfologiija oččodeapmi adnojuvvo progressiiva ja kumulatiiva proseassan mii ovdána ovdamorfologiija muttus árramorfologiija bokte rávesolbmuidgiella lágan modulára morfologiijan. Kilani-Schoch ja Dressler earuheaba dán golmmaosat proseassas dáid ovdánanmuttuid: vuosttaš oasis sátnehámiid dahje kategoriijaid ovddimus manifestašuvnnat ihtet gillii (*emergence*), nuppi oasis mánná lea oččodan sátnehámi dahje kategoriija go geavaha dan produktiivvalaččat (*acquisition*), ja loahpas mánná olle dihto giellaoahpalaš hámi dahje kategoriija hálddašeapmái (*mastery*). (Kilani-Schoch – Dressler 2002: 45–46.)

Ovdamorfologalaš muddu definerejuvvo giellaoččodanáigodahkan mas morfologalaš operašuvnnat leat juo ihtigoahtán gillii, muhto grammatihkalaš

morfologijja systemat eai leat vel sierranan dábálaš kognitiiva systemas mas omd. sánit sáhttet leat vaikko man hámis. Ovdamorfoloġijja (ja ainjuo árramorfoloġijja árra muddu) adnojuvvoġe dalle oassin ġiela sátnerájus. (Dressler – Karpf 1995: 102.)

Ovdamorfoloġijja dutkančuolbman lea čielggadit máná vuosttaš vuġiid ovdanbuktit ġiela morfositávssalaš ġaskavuodaid. Ovdamorfoloġalaš muttus mánná oahpahallá rávesolbmuidġiela hámiid analyserekeahes ollisvuohatan: son áđđestallá sátnehámiid maid lea ġullan, ja oahppá odđa sátnehámiid ġosii seamma ládġe ġo odđa leksemaid. Mánná ii vel máhte soġahit sániid, son baicca ġeavaha dušše ovta soġahanhámi ġuđeġe leksemas. (Laalo 1997: 186–187.) Vaikko mánná ieš ii vel aktiivvalaččat buvttat dadġosiid (*utterances*), de su sátnehámit leat rávesolbmuidġiela hámiid láġanat. Dakkár hámiid sáhttá dan dihte ġohčodit psevdokohereanta hápmin (Zangl 1997: 13). Vaikko mánná ovdamorfoloġalaš ovdánanmuttus dábálaččat ġeavahage dušše sátnehámiid maid áđđestallá oktan ovttadahkan, de son sáhttá maiddái ġeavahit morfologalaš operašuvnnaid mat eai ġula su ġiela ġrammatihkkii (*extragrammatical morphological operations*⁶), nuġo omd. reduplikašuvnna (Laalo 1998: 362; Dressler – Karpf 1995: 101–102). Árra ja ovttageardán morfologalaš operašuvnnaid mánná ġeavaha maññel soġahan- ja suorġġidanmorfologijja formála mállen (Voeykova 1997).

Ovdamorfoloġalaš muddu nohká ġo soġahan-, suorġġidan- ja ġoallosmorfologijja hápmašuvvagoahhá (Dressler – Karpf 1995: 100), ja mánná ġeavahišġoahhá eanet ġo ovta hámi ġuđeġe leksemas. Ovdáneamis ovdamorfoloġijjas árramorfoloġijjai lea mihtilmas ahte mánná čohkke ġielalaš «vásáhusaid» vai oažžu vuodu fuomášišġoahhtit ġiela systemáhtalaš njuolġġadusaid. ġo ġiela struktuvra čielġagoahhá mánná, de su ġielalaš ovdanbuktimiid duohken leat dalle produktiivvalaš njuolġġadusat iige son šat dušše áđđestala ġárvves sátnehámiid. (Laalo 1998: 361–362.)

Árramorfoloġalaš muttus mánná dárbbaba eanet ah' eanet sániid, ja ġo ġiela syntákasa ovdána, de máñġġain ġielain (ee. sámeġielas) dárbbášuvvojit máñġġaláġan morfologalaš hámit maġuin sáhttá almmuhit syntávssalaš ġategorijjaid. Dusten dihte (soġahan)ġiela morfologalaš ġirjáivuoda mánná

⁶ ġč. doahpaga definišuvnna Dressler – Karpf 1995: 101; Dressler – Barbaresi 1994: 36–38, 55–57.

hábmegoahtá álkes morfologalaš vuogádaga. (Gč. Dressler – Karpf 1995: 102; Bittner et al. 2003: xix.) Mánná sojahišgoahtá sániid ieš iige šat duđa gárvves sátnehámiide maid lea gullan earáin. Mánná ipmirdišgoahtá ahte sátnehámit maid son álggos lea oahppan olles ovttađahkan, čohkiiditge iešguđet osiin: máddagiin ja suffivssain. Dán muttus mánná sirdása sátnehápmebuvttadeami aktiivvalaš prosessii ja son geahččaladdá ieš ráhkadit sátnehámiid daid njuolggadusaid mielde maid son lea dan rádjai oččodan. Árramorfologalaš muttu álgui leage earenoamáš ahte mánná geahččala heivehit ovttaid ja seamma grammatihkalaš njuolggadusaid mángga oktavuhtii. Mánná ii álggos earut omd. vearbaid sojahanluohkáid, muhto geahččala baicca heivehit muhtun sojahanluohká iešvuođaid eará luohká vearbaid sojaheapmái. (Laalo 1998: 362–363.)

Árramorfologiiija áigge mánná hukse morfologalaš systemaid, ja go son sojahišgoahtá sániid rávesolbmuidgiela vuogádagaid mielde, de su morfologiiija šaddagoahtá dalle moduláran. Primitiiva morfologalaš systemaid sadjái šaddet sojaheami ja sátneráhkadeami vuollemodulat (Bittner et al. 2003: xix). Go árramorfologalaš muddu nohká ja mánná olle rávesolbmuidgiela lágan, modulára morfologiiija muddui, de son heaitigoahtá geavaheames su iežas huksen giellaoahpalaš hámiid, ja sátnehámit «máhccet» ovdamorfologiiija muddui. Erohussan lea dat ahte dál mánná lea juo oččodan sátnesojahanvuogádagaid ja máhtta sojahit sániid produktiivvalaččat, ja sátnehámiid oččodeapmi ovttaid mielde lea nohkan.

Ovdamorfologalaš sátnehámiin

Nomenat leat mánáidgielas álggos dábálaččat ovttaidlogu nominatiivahámis, muhto eará kásushámit sáhttet maid ihtit máná gillii vuosttažin. Ovdamearkka dihte lea dábálaš ahte suomagielat mánná oččoda muhtun ávnnassániid álggos partitiivahámis⁷, omd. *vettä* ‘čáhci-OL.PART.’ ja *maitoa* ‘mielki-OL.PART.’. Partitiivva geavahemiin mánná sáhtta juo ovttasátnemuttus ovdanbuktit dehálaš gielalaš funkšuvnna go dainna lágiin son veadjá almmuhit iežas dáhtu, namalassii dan ahte son sihta čázi, mielkki dahje eará. Nubbi dábálaš suomagiela ovdamorfologalaš kásushápmi lea illatiiva, omd. sátnehámis *syliin* ‘aski-OL.III.’, mainna maid sáhtta ovdanbuktit iežas dáhtu gielalaččat.

⁷ Partitiiva geavahuvvo suomagielas ee. objeavtta kásusin.

(Laalo 1999: 363, 376.)

Earenoamážit ovdamorfologalaš sátnehámiid dulkon ja registreren ii leat álo nu ovttageardánis bargu. Giellaočcodeaddji máná giela fonologalaš vuogádagat leat dán muttus easkka hápmašuvvame iige buot háviid leat nu álki gullat su buvttadan sátnehámiid. Beavegirjemateriála dulkon vuodđuduvvá dán guorahallamis oalát materiálačoaggi giellakompetensii, nu ahte go omd. *áhkku*-leksema nominatiiva- ja genetiiva-akkusatiivahámiin ii leat sierra kásusmorfema, de dulkoma vuodđun lea materiálačoaggi ipmárdus sáni fonologalaš struktuvrras, omd. vokálaguovddáža kvantitehtas.

Beavegirjemateriála vuodul dán guorahallama máná ovddemus ovdamorfologalaš nomenat ledje eanas dáhpáhusain nominatiivahámis, nugo omd. sániin *áhčči* ja *guhppe* ‘gohppu’ (gč. Ijäs 2004: 124). Muhtun dáhpáhusain nomen idii máná gillii álggos ovttaidlogu genetiiva-akkusatiivahámis, nugo sánis *áibbi* (‘láibbi’) mii lea registrerejuvvon vuosttaš geardde agis 1;4.28. Dat ahte ávnasleksema *LÁIBI* geavahuvvo vuosttaš genetiiva-akkusatiivahámis, lea vuorddehahti go mánnáhan gullá dávjá dakkár dajaldagaid main *láibi*-sátni geavahuvvo objeaktan: *Sidatgo láibbi?*, *Bora láibbi!* Akkusatiivahámiin mánná maid sáhtta ovdanbuktit iežas sávaldagaid – aiddo seamma ládje go ovdalis namuhuvvon suomagiela partitiivahámiin.

Suomagiela mánáidgiela dutkamušaid mielde dat vearbahámit maid mánná geavahišgohtá vuosttažin, leat dábálaččat imperatiivva ovttaidlogu 2. persovvna ja indikatiivva preseanssa ovttaidlogu 3. persovvna hámit. Ovdamorfologalaš muddui lea mihtilmas ahte mánná geavaha guđege vearbbaš álggos dušše nuppi dán hámiin. (Gč. Toivainen 1980: 44; 1996: 61). Dáin hámiin eai leat suomagielas – eaige sámeagielasge – sierra persovvna- ja lohkogehčosat. Mu informántta sámeagielas vuosttaš registrerejuvvon vearbahápmi lei ovttaidlogu 2. persovvna imperatiivahápmi *atte* agis 1;4–5. Indikatiivahámit, namalassii preseanssa ovttaidlogu 3. persovvna hámit, leat čállojuvvon muitui moadde mánu mañjel guovttesátnemuttus: (*girdi*) *manna* (1;6.28) ja (*isi* ‘áhčči’) *bohtá* (1;7.5). Lean dulkon *manna*-hámi ovttaidlogu 3. persovvna hápmin vaikko máddaga sokkis lei oanehis *a*, go máná jietnadagaid guhkkodagat sáhttet dán agis vel spiehkastit rávesolbmuidgiela jietnadagaid guhkkodagain. Dás namuhuvvon sátnehámiid árra geavaheapmi orru čájehame dan ahte maiddái sámeagiela ovddemus ovdamorfologalaš vearbahámit leat namalassii imperatiivva ovttaidlogu 2. persovvna ja indikatiivva

preseansa ovttaidlogu 3. persovna hámit.

Sámegiela morfologijja muhtun guovddáš iešvuohta lea ahte sojahanhámiin eai leat álo sierra morfemat mat almmuhit sojahankategorijaid. Sojahankategorijiat sáhttet baicca boahit ovdan sátnemáddaga siskkáldas fonologalaš molsašumiiguin, nugo omd. sátnehámis *máná* konsonántaguovddáža geanohis dássi almmuha hámi kásus- ja lohkokategorijja. (Gč. Turi 1997: 23–24.) Seamma ládje omd. sátnehámiin *bohtá, bohte, boade* ja *bođi* eai leat sierra sojahanmorfemat, muhto daid earuhit vokálaguovddáža, konsonántaguovddáža ja sokki molsašumit. Morfologijja oččodettiin mánná galgáge fuomášit maiddái makkár fonologalaš molsašumit guđiinge morfologalaš hámiin leat.

Morfologijja oččodeami proseassa ovdamorfologijjas árramorfologijja bokte modulára morfologijjai áiccalmahttojuvvo tabeallas 1. Ovdamearkan lea *bođii*-vearbahámi ovdáneapmi, nugo dat bohtá ovdan báddejuvvon materiála vuogáidahtton transkripšuvnnain.

Tabealla 1. *Bođii*-vearbahámi morfofonologalaš ovdáneami váldomuttut⁸.

morfologalaš ovdánanmuddu	ahki	sátnehápmi
ovdamorfologijja	1;9.5–1;10.12	bođii
árramorfologijja	2;0–2;3.19	bođii, (buođii)
sirdásanmuddu	2;3;19–2;5.29	bođii, (boođii)
modulára morfologijja	2;7.10–	bođii, (buođii)

Báttiin main mánná lei agis 1;9.5–1;10.12, dát vearbahápmi lea registrerejuvvon rávesolbmuidgiela lágan hápmiin, namalassii *bođii*⁹. Guokte-golbma

⁸ Fuomáš ahte báttiin mat leat govvejuvvon agiid 1;10.12 ja 2;0 gaskkas, ja agiid 2;5.29 ja 2;7.10 gaskkas, eai leat registrerejuvvon makkárga *bođii*-hámi variánttat.

⁹ Rávesolbmuidgielain oaivvildan dás dan rávesolbmuidgiela variántta maid mánná gulai eanemus, namalassii Sis-Finnmárkku suopmaniid. Sátni čállojuvvo dás ja tabeallas čállingiela ortografijja mielde vaikko mánná ii dán muttus vel buvttadan *đ*-jietnadaga.

mánu maŋŋel, agis 2;0, sátni lea registrerejuvvon hámis *bođii*. Dát orru čájeheme ahte máná giela morfologiija lei dán agis sirdáseame ovdamorfologalaš muttus árramorfologalaš muddui go son lei fuomášan ahte BOAHTIT-leksema máddaga vokálaguovddázis lea dávjá diftoŋga ja go son geavahii dan maiddái dán sojahanhámis. *Bođii*-hámi vokálaguovddázis lea registrerejuvvon *oa-* (ja oktii maiddái *uo*¹⁰)-diftoŋga lagabui njealji mánu áigge agis 2;0–2;3.19. Dan maŋŋel hápmái stáđasnuvvagođii rávesolbmuidgiela guhkes eaŋkilvokála *o*, vaikko materiálas leat gal ovttaskas ovdamearokat diftoŋgga geavaheamis dán agi maŋŋelnai: badjelaš mánu áigge (agis 2;4.6–2;5.15) mánná geavahii eaŋkilvokála, muhto guovtti báttis (agis 2;5.15–2;5.29) lea fas registrerejuvvon diftoŋgga geavaheapmi. Sullii bealgoalmmátjahkásažžan *bođii*-vearbahápmi šattai rávesolbmuidgiela lágan hápmiin danne go agi 2;7.10 rájes lea registrerejuvvon dušše okta hápmi mas mánná lea geavahan diftoŋgga (mii fas lei áhči suopmana *uo*-diftoŋga).

Bođii-hámi ovdáneapmi čájeha maiddái movt máná giellabirrasa morfologalaš variašuvdna vuhtto sátnehámiid oččodanproseassas ja movt hápmi man eatnasat máná birrasis geavahit, šaddá hálddašeadjain maiddái máná iežas gielas. Ovdamorfologalaš muttus mánná geavahii «stuora» suopmaniid hámi *bođii*, ja áhči suopmana *buđii*-hápmi lea videobáttiid transkripsuvnnain registrerejuvvon dušše moddii: oktii árramorfologalaš muttus ja oktii modulára morfologiija áigge.

Árramorfologalaš sojahanvugiin

Árramorfologalaš muttus mánná geavaha gielalaš vásáhusaid maid dan rádjai lea čohkken, ja huksegoahtá giela morfologalaš struktuvraid. Dán muddui lea mihtilmas ahte ovdal go mánná omd. sirre sojahanparadigmaid, de son sojaha muhtun sojahanluohkáid sániid eará sojahanluohkáid minstara mielde. Dákkár analogiijaid boadusin lea dat ahte muhtun grammatihkalaš sátnehámit gahččet oktii – mii fas motivere máná áiggi mielde čuoldit sániid iešguđet sojahanluohkáide main leat iežaset máttatiipat ja -variánttat.

Dán guorahallamis máná vearbasojaheami árramorfologalaš muttu muhtun

¹⁰ Fuomáš ahte máná áhči ruovttuguovllu suopmanis, Gáivuona Skárfvákki suopmanis, lea čállingiela *bođii*-sátnehámi vokálaguovddázis *uo*-diftoŋga.

guovddáš fenomena lea sátnemáddagiid generaliseren. Máddaga válljema čuolbma lea dokumenterejuvvon maiddái suomagielat mánáid gielas: Laalo (1998: 366–367) mielde omd. preterihtahámiid sojameami stuorimus váttisvuohta lea aiddo máddaga válljen danne go preseansamáttá, maid mánná dovdá ovdalaččas, rievdá go dasa laktojuvvo preterihta *i*-dovddaldat, omd. *anta-a* : *anto-i* ‘addit : attii’. Dán guorahallama materiála mielde muhtun dábálaš vuohki generaliseret sámegiela sátnemáddagiid orru leame heivehit *it*-vearbamáddagiid *at*-máddagiid jovkui nu ahte geavaha goappánai vearbajoavkku indikatiivva preterihta ovttaidlogu 3. persovvna hámiid sokkis *a*-vokála, omd. *jámai*, *sáhtai* ja *váccai*, vrd. *manai*. Generaliseren sáhtta dáhpáhuvvat maiddái nuppe guvlui, namalassii *at*-vearbbaid luohkás *it*-vearbbaid luohkkái: *šattii*, *gerggi*, *galggi*, vrd. *bođii*. Dat ahte *at*- ja *it*-vearbbaid sojahanminstariid sirren sáhtta dagahit váttisvuođaid, lea ipmirdahtti go dat vearbajoavkkut gullet ovttá sojahanluohkkái ja mángga hámis soggevokála lea áidna mii daid earuha.

Lea vel čielggatkeahtta leago materiálii registrerejuvvon ahte omd. *sáhttit*-vearbba eará hámit leat maid sojahuvvon *at*-vearbbaid ládje – mii orošii čujuheame dasa ahte mánná lea oččodan olles leksema *at*-vearban, – vai guoskágo paradigmaid seaguheapmi dušše ovttaskas sojahanhámiide, nugo dás namuhuvvon indikatiivva preterihta ovttaidlogu 3. persovvna hámiide.

Bajábeale dáhpáhusain veabahámiid máddagat leat seahkanan bárrastávval vearbaid sojahanluohká siskkobeaalde, muhto máddagiid generaliseren sáhtta dáhpáhuvvat maiddái sojahanluohkkárájiid rastá. Dain kontrakšuvdnavearbbaid hámiin main rávesolbmuidgielas lea guhkes *jV*-máttá¹¹, mánná lavttii sojahangehčosa muhtumin oanehis máddagii, omd. *oino-t* ‘oidnoji-t’, vrd. omd. *orro-t*. Nubbi vuohki válljet máddaga lea guođđit oalát sojahangehčosa ja geavahit oanehis máddaga olles sátnehápmi, omd. *ferte* ‘fertejetne’. Dán sojahanvugiin leat boađusin sátnehámit mat gahččet ohtii paradigma eará hámiiguin, vrd. omd. (don) *oidnot*, (son) *ferte*. Hámit main máttá ovddasta olles sátnehámi ja main soggevokálan lea *e*, ledje mánnái oahppásat ee. bárrastávval vearbaid sojahanparadigmas mas *at*- ja *it*-vearbbaid indikatiivva preseanssa guvttiidlogu 1. persovvna hápmi lea guovttestávval sátnemáttá man soggevokála lea *e*: omd. *galge*, *sáhtte*. Dát

¹¹ Geavahan guhkes kontrakšuvdnavearbamáddagiin tearpma *jV*-máttá danne go Turi (1997: 18) definere vokála mii lea máddaga *j* manjábealde, máttavokálan.

bárrastávval vearbbaid frekveanta sojahanhámit main váilu persovdna- ja lohkoageažus, sáhttetge leat báidnán unnit frekveanta kontrakšuvdnavearbbaid sojahanhámi välljema go bárrastávval ja kontrakšuvdnavearbbaid paradigmata sulastahttet muđuige ollu nuppiideaset. Guovttestávval sátnehámi lea maid álkít dadjat go golmma- (*fereteje*) dahje njealjestávval (*feretejetne*) hámi: suomagiela dutkamušaid mielde golmma- ja mánggastávval sánit sáhttet oatnut guovttestávval hápmin vel ng. systemáhtalaš giellaovdáneami áiggenai (Savinainen-Makkonen – Kunnari 2004b: 101, Savinainen-Makkonen – Kunnari 2004a: 86), ja dát sáhttá – ainjuo dán guorahallama materiála mielde – gustot maiddái sámeagiela oččodeapmái.

Guhkes *jV*-máttá masa laktása sojahangeažus, lea gal maid registrerejuvvon, muhto dalle lei sáhka dakkár dáhpáhusain main buohtalas bárrastávval vearbahámiinnai lea sierra geažusmorfema, vrd. omd. máná kontrakšuvdnavearbbaid sojahanhámiid *sølejekke-n*¹² ja *olleji-t* ja bárrastávval vearbbaid hámiid *bidje-n* ja *galge-t*. – Máddaga välljen sáhttá dagahit váttisvuodaid maiddái nuppe guvlui go mánná geavahii oanehis máddaga sajis muhtumin guhkes máddaga: *vuoddjájii* ‘vuoddjái’.

Materiálas leat ovdamearkkat das ahte sátnemáddagat leat geavahuvvon olles sátnehámiid sajis maiddái eará vearbahámiin go ovdalis namuhuvvon *feretlágan* dáhpáhusain. Mánná geavahii indikatiivva preseanssa ovttaidlogu 1. ja 2. persovdna hámiid muhtumin persovdna- ja lohkogehčosiid haga, omd. sátnehámit *mana*¹³, *oainná*, *oačču* ja *ferete* ovddastit 1. persovdna hámiid ja omd. *boadá*, *čohkká* ja *gille* fas 2. persovdna hámiid. Dat ahte sojahangeažus váilu dán hámiin, dagaha ahte dat prinsihpas gahččet oktii. Dássemolsašuddanvuogádatge (gč. maŋŋelis) ii lean vel ollásit čielgan mánnái dán muttus go mánná sáhtii omd. muhtumin geavahit bárrastávval vearbbaid indikatiivva preseanssa ovttaidlogu 3. persovdna hámis geanohisdásat máddaga: *boadá* ‘boahhtá’. Dalle sáhttege buot indikatiivva preseanssa ovttaidlogu hámit leat prinsihpas ideanttalaččat.

In leat vel čielggadan geavahuvvojedjeho suffivssahis hámit dušše muhtun ovttaskas sojahanhápmin vai leatgo materiálas ovdamearkkat das ahte omd.

¹² ‘durddidin’, vrd. dárog. *å søle* ‘durddidit (inf.)’.

¹³ Dán hámis lei guhkes soggevokála nugo hámis *manan* /ma·naan/ lea ee. Guovdageainnu suopmanis (Gč. Sammallahti 2006: 175–178).

hápmi *oainná* geavahuvvui sihke 1. ja 2. persovnnas – ja dathan sáhtta (ovdalis namuhuvvon dássemolsašuddanvuogádaga váilevaš hálddašeami dihte) geavahuvvon vel 3. persovnnasnai.

Sátnemáddaga válljemii sáhtta gullat maiddá dat ahte golmmastávval máddagat sáhte máná gielas oatnut guovttestávval hápmin omd. dákkár dáhphusain: *veahkan* ‘veahkehan’ (ind. pres. ol. 1. p.), *várut* ‘váruhit (inf.)’. Dákkár oatnun sáhtta gal maid seammás gullat giela fonologijja oččodeapmái, namalassii dasa ahte guhkes sánit buktet mánnái ođđa fonologalaš hástalusaid. Ovdalis namuhuvvon stávvallogu unnun sáhtta guoskat maiddá dáid ovdamearkkaid.

Sátnemáddaga válljemii árramorfologalaš muttus váikkuha maiddá dássemolsašumi hálddašeapmi. Bals (2002) mielde mánná oččoda guovddáškonsonánttaid molsašuddansystema almmá stuora váttisvuodaid haga, ja árramorfologalaš muttus mánná leage oahpahallame konsonánttaid molsašumiid eaige konsonántaguovddážat vel álo čuovo rávesolbmuidgiela systema. Dát oidno mu materiálas ee. dáin ovdamearkkain: *boadá* ‘boahá’, *juhkai*, *jápmii*. Dalle go dássemolsašuddan lea áidna fáktor mii earuha guokte sátnehámi, de konsonántaguovddáža boasttu dási válljemis lea boadusin dat ahte hámit gahččet oktii. Materiálas dát boahá ovdan ee. dáin vearbahámiin: *boahán* ‘boahán’, *báhce* ‘báze!’, *čuočcut* ‘čuožžut’ ja *buvttán* ‘bukttán’.

Lohppii

Lean dás giellaovdamearkkaid ja daid álgosuokkardallamiid vuodul čájehan ahte ovda- ja árramorfologalaš muttuid definišuvnnat heivejit maiddá mu dutkanobjeavtta morfologijja oččodeami guorahallamii. Su ovddemus sátnehámit ledje «stirton» hámit maid son lei oččodan analyserekehtes ollisvuhtan. Dađistaga su ipmárdus sániid sojahemis ovdánii nu ahte son geavahišgođii produktiivvalaččat daid vearbasojaheami morfologalaš ja morfofonologalaš njuolggadusaid maid lei oččodan, ja hábmegođii iežas giellaoahpalaš vuogádagaid. Dán guorahallama mielde máná muhtun guovddáš čuolbma sámegiela vearbamorfologijja oččodeamis lea sátnemáddaga válljen.

Vearbasojahanmorfologijja oččodeami viidáset guorahallamis áiggun čielg-

gadit mat sojahanhámiid ihtet máná gillii juo ovdamorfologalaš ovdánanmuttus ja leago ee. daid oččodanortnet buohtastahttimis earágielat mánáid ovdamorfologalaš hámiid ortnegiin. Árramorfologalaš muttu guorahallamisges lea guovddážis čielggadit ee. mainna lágiin mánná vällje sátnemáddagiid sierra sojahanluohkáin ja movt persovdna- ja lohkogehčosiid oččodeapmi ovdána árramorfologalaš hámiin rávesolbmuidgiela lágan hápmin. – Dás lean čájehan ovdamearkkaid indikatiivva ja imperatiivva modusiin, muhto lea vel čielggahtta geavahago mánná vuollel 3;6-jahkásažžan konditionála- ja potentiálahámiid, ja jus geavaha, de makkár morfologiija dain hámiin lea.

Gáldut

- BALS, BERIT ANNE 2002: *The acquisition of grade alternation in the Kautokeino dialect*. Váldofágadutkamuš. [Tromsø]: Linguistic Department, University of Tromsø.
- 2004: The acquisition of grade alternation in North Saami. – Tromsø Working Papers in Language Acquisition. *Nordlyd. Tromsø University Working Papers on Language & Linguistics* 32 (1) s. 1–27. <http://www.ub.uit.no/baser/nordlyd/viewissue.php?id=7>. Tromsø: Det humanistiske fakultet, Universitetet i Tromsø.
- Bittner et al. = BITTNER, DAGMAR – DRESSLER, WOLFGANG U. – KILANI-SCHOCH, MARIANNE 2003: Introduction. – Dagmar Bittner – Wolfgang U. Dressler – Marianne Kilani-Schoch (doaim.), *Development of Verb Inflection in First Language Acquisition. A Cross-Linguistic Perspective* s. [vii]–xxxvii. *Studies in Language Acquisition* 21. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- DE HOUWER, ANNICK 2006 (1990): *The acquisition of two languages from birth: a case study*. Cambridge studies in linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- DRESSLER, WOLFGANG U. (doaim.) 1997: *Studies in Pre- and Protomorphology*. Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung nr. 26. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- DRESSLER, WOLFGANG U. – BARBARESI, LAVINIA MERLINI 1994: *Morphopragmatics. Diminutives and Intensifiers in Italian, German, and Other Languages*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 76. Berlin

- New York: Mouton de Gruyter.
- DRESSLER, WOLFGANG U. – KARP, ANNEMARIE 1995: The Theoretical Relevance of Pre- and Protomorphology in Language Acquisition. – *Yearbook of Morphology* 1994 s. 99–122. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Genesee et al. = GENESEE, FRED – NICOLADIS, ELENA – PARADIS, JOHANNE 1995: Language differentiation in early bilingual development. – *Journal of Child Language* 22: 611–631.
- IJÄS, JOHANNA 2004: Fuomášumit muhtun simultána[laččat] guovttegielat máná árra giellaoččodeamis. – Inger Marie Gaup Eira – Johanna Ijäs – Ole Henrik Magga (doaim.), Juho-Niillasa 70-jagi beaivái. *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2004 s. 119–131. Guovdageaidnu – Romsa: Sámi allaskuvla – Sámi Instituhtta – Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš.
- 2007: *Nyt lonuhettaan* – Kodaid ovtastuvvan guovttegielat máná suomagielas. – Jussi Ylikoski – Ante Aikio (doaim.), *Sámit, sámít, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007* s. 183–201. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- [prentejuvome]: Some Examples of Pre- and Protomorphological Word Forms in Acquisition of North Saami. – Eva Thue Vold – Gunn Inger Lyse – Anje Müller Gjesdal (doaim.), *New Voices in Linguistics*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Kilani-Schoch et al. = KILANI-SCHOCH, MARIANNE – DE MARCO, ANNA – CHRISTOFIDOU, ANASTASIA – VASSILAKOU, MARIA – VOLLMANN, RALF – DRESSLER, WOLFGANG U. 1997: On the demarcation of phases in early morphology acquisition in four languages. – Katarzyna Dziubalska-Kolaczyk (doaim.), *Pre- and protomorphology in language acquisition* s. [15]–32. Papers and Studies in Contrastive Linguistics 33. Poznan: Adam Mickiewicz University.
- KILANI-SCHOCH, MARIANNE – DRESSLER, WOLFGANG U. 2002: The emergence of inflectional paradigms in two French corpora: an illustration of general problems of pre- and protomorphology. – Maria D. Voeikova – Wolfgang U. Dressler (doaim.), *Pre- and Protomorphology. Early Phases of Morphological Development in Nouns and Verbs*. Muenchen: Lincom Europa.
- LAALO, KLAUS 1997: Alkukatsaus lapsenkielen esi- ja varhaismorphologiaan. (Engelasgiel čoaħkkáigeassu: Introduction to pre- and protomorpho-

- logy.) – *Virittäjä* 101 s. 186–207.
- 1998: Välikatsaus lapsenkielen varhaismorphologiaan. (Engelasgiel čoaħkkáigeassu: Interim review of protomorphology in child language.) – *Virittäjä* 102 s. 361–385.
- 1999: Ensisanoista ja esimorfologiasta varhaismorphologiaan. Lapsen sijajärjestelmän ja verbintaivutuksen alkuvaiheita. (Engelasgiel čoaħkkáigeassu: From first words and premorphology to protomorphology.) – *Virittäjä* 103 s. 354–377.
- MEISEL, JÜRGEN M. 2001: The simultaneous acquisition of two first languages. Early differentiation and subsequent development of grammars. – Jasone Cenoz – Fred Genesee (doaim.), *Trends in language acquisition research* 1 s. [11]–41. Amsterdam: John Benjamins.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 2006: *Jietnadataoahpa vuodđogursa*. Giehtačálus.
- TOIVAINEN, JORMA 1980: *Inflectional affixes used by Finnish-speaking children aged 1–3 years*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 359. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1996: Lapsen kielenopettelun lingvistiset lähtökohdat. (Engelasgiel čoaħkkáigeassu: Which linguistic units does the Finnish child begin with?) – Kirsti Toivainen (doaim.), *Suomalaiskielten omaksumista tutkimassa* s. 57–68. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 53. Turku: Turun yliopisto.
- TURI, ELSE R. 1996: *Kárášjoga mánáid vearbahámiid morfologalaš variašuvnna guorahallan*. Váldofágadutkamuš. [Tromsa]: Tromssa universitehta.
- 1997: *Davvisámegiela morfologiija*. Kompedia. [Tromsa]: UNIKOM, Tromssa universitehta.
- VOEIKOVA, MARIA D. – DRESSLER, WOLFGANG U. (doaim.) 2002: *Pre- and Protomorphology. Early Phases of Morphological Development in Nouns and Verbs*. Muenchen: Lincom Europa.
- VOEYKOVA, MARIA D. 1997: Early Extragrammatical Operations in the Speech of a Russian Child (from 1;04.11 to 2;00.03). – Wolfgang U. Dressler (doaim.), *Studies in Pre- and Protomorphology* s. [37]–43. Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung nr. 26. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- ZANGL, RENATE 1997: Input Selection and First Patterns in Early Language Development. – Wolfgang U. Dressler (doaim.), *Studies in Pre- and Protomorphology* s. [11]–28. Veröffentlichungen der Kommission für

Preliminary view of pre- and protomorphology in North Sami child language

In this paper, the terms *premorphology* and *protomorphology* are first defined, and then, some pre- and protomorphological word forms by a bilingual Sami- and Finnish-speaking girl aged 1;1–3;6 are discussed.

Premorphology is the stage of language acquisition where the child learns word forms by imitating them and it doesn't inflect them itself. At the protomorphological stage the child identifies morphological elements of the language and starts producing inflected word forms itself.

The first nouns adopted from adult language as unanalysed chunks, appeared to be nom.sg. but in some cases gen.-akk.sg. served as the first form. In the case of verbs, the unmarked forms imp.2.p.sg. and ind.pres.3.p.sg. were the first forms used by the child. These forms have been documented as initial premorphological forms in e.g. Finnish, too. Among the main protomorphological phenomena identified in the data so far, is that the child overgeneralizes some inflectional patterns by choosing a word stem which differs from the stem in adult language (e.g. *jámai* 'jámi', cf. *manai*; *šattii* 'šattai', cf. *bođii*). In some inflectional forms, the stems without any suffixes are used as morphological wholes (e.g. *oainná* (= oainná-n) 'I see', *boadá* (= boadá-t) 'you (sg.) come'). Another central phenomenon is the defective mastery of the morphophonological process called grade alternation (e.g. *juhka* 'juga', *jápmii* 'jámi', *boadá* 'boah tá').

Johanna Ijäs

Sámi Instituhtta ja Oulu universitehta
johanna.ijas@nsi.no